

نقش والدین در فراهم کردن زمینه پرورش استعدادهای کودکان و نوجوانان

احمد صافی

- آیا با فنون و روش‌های کشف و پرورش
استعدادهای خود یا فرزندانتان آشنا هستید؟

- آیا بین استعدادهای فرزندانتان و
نمره‌های درسی آنان ارتباطی می‌بینید؟

- آیا در احوال مردان و زنان با استعداد و
نوابع دنیا اندیشیده‌اید و سرگذشت زندگی
آنان را مطالعه کرده‌اید؟

- آیا در مورد کشف و پرورش استعدادهای
فرزندانتان با متخصصان مختلف در این زمینه
مشورت کرده‌اید؟

- آیا در احوال ابن سینا و تخصص پزشکی
وی در سن ۱۶ سالگی یا قاریان و حافظان
برجسته ایران در سنین کودکی و نوجوانی
اندیشیده‌اید؟

- آیا تاکنون برای سنجش استعدادهای
فرزندانتان به مراکز مشاوره مراجعه کرده‌اید؟
- آیا در مورد تعریف، انواع، فواید و
روش‌های کشف و پرورش استعدادهای
فرزندانتان مقاله یا کتابی خوانده‌اید؟

اگر مایلید در زمینه پاره‌ای از سؤال‌های فوق
اطلاعات بیش‌تری به دست آورید، به این
مبحث توجه نمایید.

- آیا با مفهوم استعداد و انواع آن در آدمی
آشنا شده‌اید؟

- آیا تاکنون در مورد انواع استعدادهای
خدادادی خویش اندیشیده‌اید؟

- آیا استعدادهای بارز خود را می‌شناسید؟
- آیا از استعدادهای بارز فرزندان خود
آگاهی دارید؟

- آیا در طول تحصیل فرزندان خود با
معلمان، مدیران و مشاوران مدارس درباره
استعدادهای فرزندانتان صحبت کرده‌اید؟

- آیا بین استعدادهای بارز فرزندانتان و
رشته تحصیلی منتخب او در دوره متوسطه
ارتباطی می‌یابید؟

- آیا فرزندان شما لحظات زندگی خود را
در زمینه‌هایی که استعداد بیش‌تری دارند
صرف می‌کنند؟

مفهوم و تعریف استعداد

مفهوم استعداد، مفهومی گسترده است تا آن حد که تمام یا اکثر مباحث حوزه فیزیولوژی و روان‌شناسی را در بردارد.

خصایص جسمانی نظیر سرعت واکنش، قد و وزن، چابکی در حرکات، قدرت عضلانی، حساسیت بصری، قدرت تشخیص صداها و تجلیات روانی مانند تجسم فضایی، حافظه، سرعت ادراک و استدلال را می‌توان در زمره و حوزه گسترده استعداد به شمار آورد.

اصطلاح استعداد، اصطلاحی است که از دیرباز در مورد انسان‌شناسی مطرح شده است و در آثار فلسفی، عرفانی، ادبی و دینی ما دیده می‌شود.

خواجه نصیرالدین طوسی در اخلاق ناصری درباب وظایف و تکالیف پدر و مادر نسبت به فرزندان چنین می‌نویسد:^۱
 "اولی آن بود که در طبیعت کودک نظر کنند

و از احوال او به طریق فراست و کیاست، اعتبار گیرند تا اهلیت و استعداد چه صنعت و علم در او مفقور است، او را به اکتساب آن نوع مشغول گردانند و..."

بعضی از صاحب‌نظران روان‌شناسی و مشاوره، استعداد را به صورت زیر تعریف کرده‌اند:

۱- کلاپارد معتقد است که استعداد عبارت است از هر خصوصیت بدنی یا روانی که از لحاظ بازده مورد توجه قرار گیرد. این دانشمند آدمی را دارای خصایص روانی، صفات جسمانی و ویژگی‌های خلقی می‌داند که فرد برخوردار از هر خصیصه قادر است در فعالیت خاصی، کارایی بیش‌تر از خود نشان دهد. برای مثال: سه نفر را که اولی دارای هوش سرشار و دومی دارای حافظه قوی و سومی دارای انگشتان قلمی و کشیده شده باشد، در نظر می‌گیریم. میزان هوش با پیش‌رفت تحصیلی در

سطح مهارت و تخصصی که به دست آورده‌اند با هم متفاوت‌اند، می‌گوییم از نظر استعداد برای کسب آن کار خاص با یکدیگر تفاوت دارند.^۵

از تعاریف فوق استفاده می‌شود که:

- استعداد هر فرد کم و بیش خاص خود اوست.

- ممکن است فردی برای رشته‌ای از رشته‌های تحصیلی یا حرفه‌ای از حرفه‌ها، استعداد خوبی داشته باشد ولی برای رشته یا حرفه‌ای دیگر از استعداد کم‌تر برخوردار باشد.

- هر اندازه استعداد آدمی زیادتر باشد امکان بهره‌وری از فرصت‌هایی که فراهم گردیده است، بیش‌تر خواهد بود.

- فعلیت یافتن استعدادهای فطری آدمی مستلزم وجود شرایط مساعد از جمله امکانات تحصیلی است.

ریاضی هم بستگی دارد و میزان حافظه با پیش‌رفت در رشته زبان خارجه و داشتن انگشتانی قلمی و کشیده، مهارت در جراحی را آسان می‌کند. بنابراین:

هوش سرشار برای رشته ریاضی، حافظه قوی برای رشته زبان خارجه و انگشتانی قلمی و کشیده برای جراحی، "استعداد" به شمار می‌آید.

۲- پیازه^۲، آن چه دو فرد را که دارای بهره هوشی مساوی باشند از یکدیگر متمایز می‌سازد، استعداد می‌نامد.

۳- شکوهی^۳، معتقد است که استعداد آمادگی فطری فرد است برای آن که از تجربیات خود در زمینه معینی بیش‌تر بهره برد تا این که از تجربیات مشابه در زمینه‌های دیگر استفاده کند.

۴- مان، عقیده دارد^۴ وقتی افراد از نظر

استعدادهای ریاضی، فنی، ادبی، هنری، بدنی و... در افراد متفاوت است.

بعضی از دانش آموزان یا دانشجویان برای بعضی از رشته‌ها استعداد بیش‌تری دارند و برای بعضی کم‌تر. گروهی به سهولت در درس ریاضی پیش‌رفت می‌کنند و بعضی در درس ادبی، هنری یا فنی.

به آن دسته از استعدادهایی که زمینه‌های لازم را در جهت دادن به زندگی شغلی فراهم می‌نمایند و بروز و رشد آن‌ها در بعضی از افراد برای رفع نیازهای بازار کار کفایت می‌کند، "استعدادهای اختصاصی" نام داده‌اند.

فعلیت یافتن استعدادهای عمومی همه دانش‌آموزان در دوره ابتدایی و راهنمایی تحصیلی ضروری است لکن از قوه به فعل در آوردن استعدادهایی اختصاصی یا خاص مستلزم عنایت به نیازهای اجتماعی و اقتصادی از نوع واجب کفایی است: ۶

اگر استعدادهای آدمی را به درختی تشبیه کنیم، استعدادهای عمومی همچون تنه درخت است که از آن شاخه‌ها و... به صورت استعدادهای اختصاصی جلوه‌گر می‌گردد.

دوره‌های تحصیلی‌یی که در آن‌ها بیش‌تر به پرورش استعدادهای اختصاصی توجه می‌شود، دوره متوسطه و عالی است، لذا این دوره‌های آموزشی به تفاوت‌های فردی توجه دارد و با ایجاد فرصت‌های متنوع و متعدد آموزشی و پرورشی سعی بر آن دارد تا:

- به تفاوت‌های فردی از لحاظ هوش و

استعداد در انتخاب درس و رشته توجه گردد.

- استعدادهای اختصاصی نظیر استعداد

ریاضی، هنری، ادبی، فنی و غیره در هر یک از افراد به خوبی شکوفا گردد.

استعدادهای عمومی و اختصاصی آدمی
۱- استعدادهای عمومی:

استعدادهای آدمی را به استعدادهای عمومی و اختصاصی تقسیم می‌کنند و فعلیت بخشیدن آن‌ها را در مراحل مختلف حیات آدمی منوط به ایجاد فرصت‌های مناسب و تجارب متعدد و متنوع و شرایط مساعد می‌دانند. از این مراحل، مرحله کودکی و نوجوانی مهم‌ترین مرحله‌هایی‌اند که مجال بروز استعدادها بیش‌تر است، زیرا استعدادهای عمومی در صورت وجود شرایط به خوبی شکوفا می‌گردند. بعضی از استعدادهای آدمی کاربرد همگانی دارند و ضرورت فعلیت یافتن آن‌ها به حدی است که اگر هر فردی به هر علت نتواند این نوع از استعدادهای خود را از قوه به فعل درآورد، در برقراری ارتباط با دیگران و سازگاری اجتماعی دستخوش اختلال می‌شود. این قبیل امکانات بالقوه را "استعدادهای عمومی" می‌نامند.

بخش عظیمی از استعدادهای عمومی قبل از ورود به مدرسه فعلیت می‌یابند و بخشی دیگر در مدرسه از طریق آموزش همگانی و کسب تجربه مستقیم و بهره‌وری از موقعیت‌ها و فرصت‌های مناسب از قوه به فعل در می‌آیند.

بنابراین دو عامل مهم خانواده و مدرسه مهم‌ترین عواملی‌اند که می‌توانند فعلیت یافتن استعدادهای عمومی کودکان و نوجوانان را ممکن سازند.

۲- استعدادهای اختصاصی:

گرچه در همه افراد استعدادها و امکانات به صورت بالقوه وجود دارد، لیکن میزان فعلیت یافتن آن‌ها و سرعت تحقق هر یک از

کنند که مشاهده رفتار فرزندان در صورتی روش مناسبی برای شناخت استعداد های آنان به شمار می رود که اولاً در موقعیت طبیعی صورت گیرد، ثانیاً در طول زمان و به دفعات انجام شود. ثالثاً به عنوان یکی از روش ها و فنون شناخت فرزند محسوب شود و با نتایج به دست آمده از روش ها و فنون دیگر که مورد بحث قرار خواهد گرفت، مقایسه و تکمیل گردد.

۲- مصاحبه:

تا مرد سخن نگفته باشد

عیب و هنرش نهفته باشد

مصاحبه از فنونی است که به کمک آن می توان به شناخت فرزندان در ابعاد مختلف شخصیت از جمله استعداد آنان پی برد. پدران و مادران به دلیل ارتباط مداومی که با فرزندان از کودکی به بعد دارند و با آنان در زمان های مختلف به گفت و شنود می پردازند می توانند به تدریج از توانایی های کلامی فرزندان، نحوه استدلال، سرعت ادراک و قدرت حافظه آنان با خیر شوند و حتی از زبان فرزندان با انواع استعدادها، به ویژه استعداد بارز هر یک، آگاه گردند. بنابراین فراهم کردن زمینه های بحث و گفت و گو در فضای خانه، پاسخ دادن به سؤال های متعدد فرزندان، تشکیل جلسه های مشاعره و سخنرانی می تواند به بروز استعداد های کودکان و نوجوانان، به ویژه استعداد ادبی آنان، منجر شود.

۳- کارنامه تحصیلی:

مهم ترین وسیله ای که از طریق آن، پدران و مادران از پیشرفت تحصیلی و استعداد فرزندان خود آگاهی حاصل می کنند کارنامه

- شاخه ها و رشته های متعدد به تناسب نیاز بازار کار ارائه گردد و برنامه های متنوع آموزش داده شود.

- به هر فرد فرصت انتخاب داده شود و از اتلاف وقت افراد جلوگیری گردد.

روش ها و فنون شناخت استعداد فرزندان و پرورش آن توسط والدین

والدین می توانند از روش ها و فنون مختلفی در جهت شناخت و پرورش استعداد های فرزندان خود استفاده کنند از جمله:

۱- مشاهده:

مشاهده، نوعی توجه آگاهانه است و دقت در اعمال و رفتار فرد تعریف شده است. از کسانی که بیش از دیگران می توانند از این روش برای شناخت کودکان و نوجوانان استفاده کنند والدین می باشند، زیرا کودکان از بدو تولد و در فضای خانه مورد توجه و حمایت والدین اند و این والدین هستند که می توانند با مشاهده وضعیت جسمانی و روند رشد تن و وضعیت گفتاری و رفتاری فرزندان در مراحل مختلف رشد از توانایی ها و محدودیت های فرزندان خود آگاهی یابند.

مشاهده فعالیت های کودکان و نوجوانان به هنگام بازی، فعالیت های دسته جمعی، انجام کارهای هنری و دستی، نوشتن تکالیف درسی، شرکت در مسابقات متعدد علمی، ادبی و فرهنگی، هنری و ورزشی و... زمینه را برای کشف و شناخت استعداد های فرزندان توسط والدین فراهم می کند.

پدران و مادران لازم است به این نکته توجه

تحصیلی است که معمولاً پس از امتحانات ثلثی یا نیم سالی توسط مدرسه‌ها در اختیار دانش‌آموزان و خانواده‌ها قرار می‌گیرند. از آن جا که بین پیش‌رفت تحصیلی و استعداد کودکان و نوجوانان هم بستگی وجود دارد، پدران و مادران می‌توانند با بررسی وضعیت نمره‌های درسی فرزندان به استعداد آنان نیز پی ببرند.

هم اکنون در ایران مهم‌ترین وسیله شناخت پیش‌رفت تحصیلی و استعدادها کودکان و نوجوانان نمره‌های درسی است که توسط معلمان و دبیران در مدارس داده می‌شود و مهم‌ترین ضابطه برای انتخاب رشته تحصیلی در مدارس متوسطه به حساب می‌آید. دقت در چندین نمره ریاضی، علوم، ادبیات فارسی، زبان خارجه یا هنر دانش‌آموزان در یک دوره یا چند دوره تحصیلی می‌تواند پدران و مادران را در قضاوت مربوط به پیش‌رفت یا پس‌رفت تحصیلی و قوت یا ضعف استعدادها فرزندان یاری دهد.

نکته‌ای که پدران و مادران در این مورد باید مورد توجه قرار دهند این است که عوامل متعددی در نمره‌های درسی فرزندانشان مؤثرند که یکی از آنها استعداد فرزندان است. لذا بررسی کارنامه‌های متعدد فرزندان می‌تواند والدین را در شناخت استعدادها آنان تا حدی کمک نماید.

۴- آزمون‌های مختلف:

از فنون و ابزار مهمی که امروزه برای شناخت استعدادها ریاضی، ادبی، هنری، فنی، جسمانی و... به کار می‌رود، آزمون‌های روانی است که انواع گوناگونی دارند و هر نوع از آنها جنبه‌ای خاص از خصایص و رفتار آدمی را

اندازه‌گیری می‌کند. این انواع را در پنج دسته تقسیم می‌کنند:

- ۱- آزمون‌های هوش
- ۲- آزمون‌های استعداد
- ۳- آزمون‌های معلومات یا فراگیری
- ۴- آزمون‌های شخصیت یا خصوصیات خلقی و روانی
- ۵- آزمون‌های رغبت و علائق

در این قسمت به اختصار به بحث در مورد آزمون‌های استعداد می‌پردازیم. این آزمون‌ها استعدادها را مختلف مانند استعداد فنی، مکانیکی، هنری و ریاضی را

اندازه‌گیری می‌کنند.

این نوع آزمون‌ها را به دو دستهٔ بدنی و ذهنی تقسیم می‌کنند. در آزمون‌های استعداد ذهنی، سرعت انتقال، حل مسائل، تجسم فضایی و... را می‌سنجند و در آزمون‌های استعداد بدنی، مهارت‌های فطری فرد را در به کار بردن اعضای بدن اندازه‌گیری می‌گیرند.

والدین می‌توانند از طریق کاربرد آزمون‌های استعداد در مورد نوع استعدادها و فرزندان خود آگاهی حاصل کنند، مشروط بر آن که این آزمون‌ها توسط مراجع متخصص به کار گرفته و تفسیر شود.

در مدارس ابتدایی و راهنمایی تحصیلی هم اکنون از آزمون‌های استعداد به صورت رسمی استفاده نمی‌شود. ولی مشاوران مدارس متوسطه موظف‌اند از آزمون‌های استعداد برای آگاهی از استعدادها و دانش‌آموزان این دوره استفاده کنند.^۷

۵- ارتباط با کارکنان مدرسه:

از کسانی که قادرند استعدادهای دانش‌آموزان را کشف کنند و پرورش دهند مدیران، معاونان، مربیان، معلمان و مشاوران مدارس اند که در فرایند تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان زمینه را برای بروز استعدادهای عمومی و اختصاصی آنان مساعد می‌سازند. دبیران ریاضی، علوم تربیتی، هنر، تربیت بدنی، قرآن و تعلیمات دینی، زبان و ادبیات فارسی، حرفه و فن و... به دلیل ارتباط مداوم با دانش‌آموزان در مدرسه و مشاهدهٔ گفتار، رفتار و فعالیت‌های آنان قادرند به اظهار نظر در مورد استعدادها و فن‌ها، ادبی، هنری، ریاضی و بدنی شاگردان خود بپردازند و لذا مهم‌ترین مرجع برای آگاه ساختن والدین در این زمینه به شمار می‌آیند.

علاوه بر معلمان، مربیان پرورشی در برنامه‌های پرورشی مدرسه و مشاوران در

دستی، فعالیت‌های یدی و شرکت در دوره‌های آموزشی در این زمینه.

۵- برنامه‌ریزی در جهت شرکت در انجمن‌ها و جلسه‌های سخنرانی و خدمات اجتماعی.

۶- برنامه‌ریزی به منظور شرکت در اداره مدرسه، با راهنمایی کارکنان مدرسه.

۷- برنامه‌ریزی در جهت تهیه و اجرای پروژه‌ها و بررسی‌های علمی، اجتماعی، هنری، مذهبی، فنی و حرفه‌ای و ارائه نتایج این مطالعات در مجلات، روزنامه دیواری مدرسه و مجامع علمی، ادبی و فرهنگی.

۷- مراجعه والدین به مراکز راهنمایی و مشاوره

از مراکز مهمی که یکی از وظایف عمده آن‌ها سننجش استعدادها و کودکان، نوجوانان و جوانان و ارائه رهنمودهای لازم در پرورش آن‌ها می‌باشد، مراکز راهنمایی و مشاوره است. در این مراکز مشاوران، روان‌شناسان و روان‌سنجان از آزمون‌های مختلف استفاده می‌کنند. بنابراین پدران و مادران می‌توانند به منظور آگاهی بیشتر از نوع و میزان استعدادها و فرزندان خود و تبادل نظر در مورد راه‌های پرورش آن‌ها به مراکز راهنمایی و مشاوره مراجعه کنند. این مراکز متعددی هستند که اهم آن‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده که زیر نظر انجمن اولیا و مربیان کشور اداره می‌شوند.
- ۲- مراکز مشاوره و روان‌شناختی دانش‌آموزی که زیر نظر وزارت آموزش و پرورش تأسیس شده، اداره می‌گردند.
- ۳- مراکز خدمات مشاوره‌ای که زیر نظر

مصاحبه، بررسی نمرات درسی و انجام آزمون‌های هوش و استعداد می‌توانند علاوه بر کشف استعدادها به سننجش آن‌ها نیز پردازند و پدران و مادران را در جریان استعدادها و بارز فرزندان‌شان قرار دهند. لذا ضرورت دارد که والدین به منظور آگاهی از استعدادها و فرزندان خود و نحوه همکاری در پرورش آن با کارکنان مدارس ارتباط بیش‌ترین برقرار کنند.

۶- برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت

یکی از راه‌های مؤثر در بروز استعدادها و مختلف کودکان و نوجوانان برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت و استفاده از فرصت‌های آزاد در طول سال تحصیلی و در تابستان است.

از آن‌جا که فعالیت‌های کودکان، نوجوانان و جوانان در اوقات فراغت، اغلب با علائق شخصی، توأم با آزادی عمل صورت می‌گیرد فرصت بروز استعدادها و مختلف آنان بیش‌تر فراهم می‌شود. لذا برنامه‌ریزی در زمینه‌های زیر توسط فرزندان به کمک و راهنمایی والدین می‌تواند موجب شکوفا شدن استعدادها و آنان شود.

۱- برنامه‌ریزی در امور فرهنگی و هنری مانند شرکت در کلاس‌های نقاشی، خطاطی، حضور در کتابخانه‌ها، قرائت خانه‌ها و مطالعه کتاب‌های مختلف.

۲- برنامه‌ریزی در امور ورزشی و تربیت بدنی مانند شرکت در مسابقات ورزشی، کوه‌پیمایی، شنا و سایر فعالیت‌های ورزشی.

۳- برنامه‌ریزی در امور مذهبی و شرکت در مجالس مذهبی، حفظ و قرائت قرآن و مسابقات مختلف در این زمینه.

۴- برنامه‌ریزی در امور مربوط به صنایع

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- شکوهی، غلامحسین: مبانی راهنمایی تحصیلی، صفحه ۳۱.
- ۲-۳-۴- صافی، احمد: اصول و فنون راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش، صفحه ۵۳ و ۵۴.
- ۵- اصول روان‌شناسی، صفحه ۵۵۲.
- ۶- شکوهی، غلامحسین: مبانی راهنمایی تحصیلی، صفحه ۹.
- ۷- هم اکنون به پیش‌نهاد وزارت آموزش و پرورش، آزمون استعدادهای تحصیلی برای دانش‌آموزان دوره راهنمایی و متوسطه زیر نظر دکتر براهنی تهیه شده است.

مرکز ملی جوانان وابسته به نهاد ریاست جمهوری اداره می‌شوند.

- ۴- مراکز خدمات مشاوره‌ای دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، علامه طباطبایی، دانشگاه تربیت معلم و...
- ۵- مراکز راهنمایی و مشاوره وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، سازمان بهزیستی و سازمان آموزش و پرورش استثنایی.

منابع:

- اردبیلی، یوسف: اصول و فنون راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش، انتشارات بعثت، ۱۳۷۳.
- حسینی، سید مهدی: اصول و روش‌های راهنمایی و مشاوره، انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۸.
- شریفی، حسن پاشا، شریفی، نسترن: روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، انتشارات سخن، ۱۳۸۰.
- شکوهی، غلامحسین: مبانی راهنمایی تحصیلی در آموزش و پرورش، دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی، ۱۳۶۰.
- شکوهی، غلامحسین: تربیت و مراحل آن، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۷.
- صافی، احمد: اصول و فنون راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۷۳.
- صافی احمد: اصول و فنون راهنمایی در دوره‌های تحصیلی، انتشارات رشد، ۱۳۷۹.
- عصاره، علیرضا: خانواده و ضرورت توجه به اوقات فراغت فرزندان، نشریه پیوند، ۱۳۷۷.